

ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ

Горняк О.В.

Проаналізовані інституційні чинники розвитку регіональної інтеграції, переваги регіональних інтеграційних угод у порівнянні з односторонньою лібералізацією економічних відносин, якісні зміни в процесі формування і розвитку інтеграційних угруповань. Розкрито протирічливий вплив інтеграції на економічне зростання країн-учасниць. Надані рекомендації щодо використання переваг та врахування втрат економічної та політичної інтеграції.

Закономірністю розвитку сучасних міжнародних економічних відносин стало зростання кількості регіональних торговельних утворень. Фактично кожна країна, що має більш-менш відкриту економіку, входить хоча б до одного такого угруповання. В останні роки і, особливо в посткризовий період, відбуваються не тільки кількісні, але і якісні зміни у домовленостях про регіональну інтеграцію. Ці якісні зміни можна згрупувати і представити у вигляді трьох груп змін, дослідження яких і складає актуальність даної проблематики.

1. Перехід від «замкнутої» до більш відкритої моделі регіональної інтеграції. Сучасні регіональні інтеграційні угоди передбачають, перш за все, стимулювання міжнародної торгівлі, а не контроль над нею. Раніше укладені угоди теж переглядаються в цьому напрямку.

2. Більшість учасників інтеграційних угод вважають, що поруч зі зниженням тарифів і квот для розвитку ефективної інтеграції необхідно усунення інших бар'єрів і забезпечення умов для розвитку глибокої інтеграції.

3. Виникнення регіональних угруповань, в яких розвинені країни і країни, що розвиваються, є рівноправними партнерами.

Названі зміни свідчать про необхідність побудови нової інституціональної структури регіональних відносин, де роль розвинених країн і країн, що розвиваються, урівнюється. Оскільки останні вбачають у регіональній інтеграції інструмент економічного розвитку, його слід об'єктивно оцінити, а для цього необхідно проводити відповідні дослідження. Крім того, регіональна інтеграція – це частина загальносвітового економічного процесу, і її вплив на всі елементи світового господарства потребує глибокого осмислення.

Дослідженням різних аспектів регіональної економічної інтеграції займаються провідні зарубіжні та українські економісти. Це – Д. Гелд, Д. Голдблатт, О. Кирєєв, Дж. Майєр, Е. МакГрю, Д. Олесевич, Дж. Перратон, М. Портер, Дж. Раух, В. Сіденко, А.Філіпенко, М. Шифф, А. Уінтерс та ін.

Метою даної статті є аналіз інституційних чинників розвитку регіональної інтеграції в сучасному економічному просторі.

Активізація процесів регіональної інтеграції обумовлена цілою низкою чинників. Серед них слід виділити перш за все ті, які знаходяться на поверхні і можуть бути сформульовані як цілі [8, с.23]:

- 1) намагання урядів показати себе прибічниками демократичних перетворень, інформувати про це вітчизняних і закордонних інвесторів;
- 2) забезпечення доступу до ринків;
- 3) вплив глобалізації, яка змушує фірми і країни підвищувати економічну ефективність за рахунок виходу на більш великі ринки, посилення конкуренції та доступу до зарубіжних технологій, інвестицій тощо;
- 4) збереження суверенітету шляхом об'єднання з іншими країнами в сфері управління економікою, де більшість національних господарств не можуть діяти самостійно, оскільки мають невеликі розміри;
- 5) розвиток багатостороннього співробітництва у напрямку здійснення більш швидких і глибоких перетворень в конкретних галузях і сферах, на що не завжди здатні існуючі інституційні структури (СОТ, МВФ, тощо);
- 6) намагання допомогти сусіднім країнам забезпечити стабільний економічний розвиток, щоб уникнути соціальних наслідків нестабільності в регіоні;
- 7) розуміння того, що відмова від участі в процесі регіональної інтеграції принесе реальні втрати для економіки.

Фундаментальними чинниками прискорення регіональної інтеграції можна вважати:

- зміну розуміння ролі відкритості в розвитку економіки;
- геополітичні зрушення у світовій економіці;
- потреби у забезпеченні внутрішньої динаміки реформ, пов'язаних з відкритістю економіки і одночасно з мінімізацією політичних проблем, що виникають в результаті руйнування існуючих джерел доходів та рентних платежів;
- зміни у відношенні США до торговельних блоків та регіональної інтеграції. Це зрушення сприяло розвитку останніх і одночасно зменшило дипломатичний тиск на країни – учасниці тих чи інших інтеграційних угруповань [1;4].

Розвиток регіональної інтеграції і створення регіональних угруповань майже завжди збільшує обсяг торгівлі між країнами – учасницями. Але при цьому необхідно вяснити, чи відбувається «створення» торгівлі за рахунок заміни більш дорогої вітчизняної продукції дешевими товарами з країн – партнерів, чи її «відхилення» шляхом заміщення імпорту з країн, що не входять до регіонального утворення, внутрішньоблоковим імпортом. Останнє має місце тоді, коли товари партнерів по блоку в результаті відміни мита отримують перевагу у конкурентній боротьбі з «чужими» товарами, які за інших умов були б дешевими [2, с.371-376]. В результаті країна, що надає пільги, платить за імпорتنі товари більше, при цьому збільшуються платежі виробникам країн – експортерів, які відраховуються з коштів, що отримали країни-експортери у вигляді тарифних доходів. Частина цих додаткових розходів – це простий перерозподіл податків країни- імпортера на користь виробників країн- експортерів, але в з'язку з тим, що реальна вартість імпорту зросла (країна-партнер працює менш ефективно, ніж виробники третіх країн), відбувається додаткова втрата реальних засобів у результаті їх переорієнтації. Якщо такі відхилення домінують, регіональна інтеграція може суттєво знизити економічні та соціальні показники розвитку країн-партнерів.

Традиційний підхід до аналізу проблем створення і відхилення торгівлі базується на тому, що рушійною силою міжнародної торгівлі є відмінності у продуктивності та забезпеченості факторами виробництва. Але відносини торгівлі можуть базуватися також на диференціації (індивідуалізації) товарів, на економії від ефекту масштабу тощо. Слід також мати на увазі, що імпорتنі обмеження щодо третіх країн будуть дорожчати, оскільки знижується рівень конкуренції між фірмами, обсяги виробництва зменшуються, ціни ростуть, а споживач програє. Міжнародна торгівля, як відомо, пропонує важливий засіб посилення конкуренції у вигляді доступу до ринків нових постачальників. Розвиваючи торгівлю між країнами, регіональні інтеграційні угоди здатні надати такі ж переваги за рахунок одночасного укрупнення фірм (ефект масштабу) і збільшення їх кількості (підвищення рівня конкуренції) [7;8].

При злитті декількох національних ринків кількість виробників у кожній країні може зменшитись. Одночасно кількість продавців, які мають доступ до кожного з ринків, збільшується, оскільки доступ до ринків отримують виробники країн-партнерів. Цей так званий проконкурентний ефект відіграв значну роль в процесі економічної інтеграції європейських країн, але ще немає достатньо емпіричних даних щодо його дії для країн, що розвиваються. Це пов'язано, перш за все, з тим, що в структурі економіки останніх виробляється мало товарів, для яких має значення індивідуалізація і ефект масштабу.

Переваги регіональних інтеграційних угод у порівнянні з

односторонньою лібералізацією торгівлі з точки зору урядів окремих країн пояснюються такими причинами: їм (урядам) простіше використовувати ринкову владу проти аутсайдерів за допомогою координації торгівельної політики; вони добиваються доступу до ринків партнерів і вважають, що цей доступ буде легшим, якщо вони їм відкриють свої ринки; уряди намагаються використовувати регіональний ринок як протекціоністську основу для розвитку власної промисловості тощо [1;3].

Пільги в процесі регіональної інтеграції значною мірою залежать від вибору партнерів. При цьому уява про «природного» партнера не має сенсу. Регіональна інтеграція базується на інших підходах. Для країн, що розвиваються, як і для постсоціалістичних країн (про це свідчить певний досвід постсоціалістичних країн – членів ЄС), більш вигідною є інтеграція з багатими і великими країнами, ніж з малими та бідними [4;8]. В той же час багато країн світу є членами декількох регіональних інтеграційних угод. Якщо ці угоди сумісні, то таке членство може бути корисним. Але тут є свої труднощі. Наприклад, між членами регіональною інтеграційної угоди виникають протиріччя по відношенню до третіх країн; вони можуть застосовувати різні правила і норми, що регулюють імпорт одного і того ж товару з різних країн, або різні технічні вимоги – все це веде до ускладнень зростання витрат і нестабільності торгівлі.

Важливою є також відмінність між зоною вільної торгівлі і митним союзом. Характерною рисою митного союзу, на додаток до внутрішньої вільної торгівлі, характерної для всіх зон вільної торгівлі, є загальний, або зовнішній тариф, точніше єдина торгівельна політика по відношенню до третіх країн. Створити зону вільної торгівлі простіше, та й інституціонально вона відрізняється складністю, тоді як для об'єднання в митний союз необхідні обговорення і прийняття загального зовнішнього тарифу і координація всіх змін у торгівельній політиці. Зона вільної торгівлі часто стикається із загрозою відволікання торгівлі, коли товари ввозяться в країну за найнижчими митними тарифами, а потім безмитно переправляються в інші країни – члени. Якщо не враховувати додаткові транспортні розходи, така схема є досить ефективною, оскільки знижується діючий тариф, але при цьому руйнуються тарифні системи країн – членів зони вільної торгівлі.

Уряди країн – партнерів вводять правила походження товарів, які направлені на звільнення від мита тільки товарів місцевого походження. Ці правила є досить обтяжувальними, мають протекціоністський характер і можуть суттєво знизити ефективність зони вільної торгівлі. Митні союзи не стикаються з такою проблемою і можуть забезпечити більш тісну інтеграцію. В зонах вільної торгівлі проводиться більш ліберальна політика, в порівнянні з митними союзами, по відношенню до третіх

країн. Вони мають меншу ринкову владу, що сприяє конкуренції країн-членів між собою за рахунок зниження тарифів, що сприяє розширенню їх частин в імпорті та збільшенню надходжень від тарифів в межах регіональної інтеграційної угоди.

На величину тарифів негативно впливає лобювання, як у зоні вільної торгівлі, так і в митному союзі. Виключення із системи правил внутрішньої вільної торгівлі, прийняті в результаті переговорів при формуванні регіонального утворення, призведуть до зменшення ступеню створення торгівлі і, як наслідок, до скорочення потенційних вигод. У випадку митних союзів угода буде сприяти зміні умов для майбутнього лобювання, однак не можна сказати напевно, відбудеться зміщення в бік посилення чи послаблення протекціонізму [6].

Регіональні інтеграційні угоди мають також за мету стимулювати інвестиційну діяльність. Більш широкі ринки, посилення конкуренції і підвищення довіри до економічної політики повинні стимулювати інвестиції і тим самим збільшувати доходи. Це стосується всіх інвестицій, але перш за все, прямих іноземних інвестицій.

Перші регіональні інтеграційні угоди будувалися на принципах інтервенціонізму, що перетворювали регіональну інтеграцію на заміщення імпорту внутрішнім виробництвом. Така політика не виправдала себе, їй на зміну прийшов ринково-орієнтований підхід, при якому особливого значення набуває політика, що гарантує справедливий інвестиційний режим. Ці гарантії реалізується або у вигляді двосторонніх інвестиційних договорів, або у вигляді спеціальних розділів регіональних інтеграційних угод, що присвячені інвестиціям. Двосторонні інвестиційні договори сприяють залученню інвестицій за рахунок введення заборон на певні економічні заходи, не вимагаючи проведення політики активного заохочення інвестицій. Але при цьому вони можуть відігравати важливу позитивну роль у збільшенні інвестицій.

Більш дієвими у справі стимулювання інвестицій є регіональні інтеграційні угоди, які сприяють підвищенню довіри до політики уряду в цілому і, як наслідок, ведуть до збільшення загального обсягу інвестицій і залучення прямих іноземних інвестицій. Нові дослідження даної проблеми свідчать про те, що доходність капіталу, в т.ч. інвестованого, могла б значно підвищитись у всіх країнах-членах регіональних інтеграційних угод незалежно від обсягу капіталовкладень. Наприклад, якщо зовнішньоторгівельні товари є більш капіталоемними у порівнянні з внутрішньо торгівельними, то відкритість економіки стимулює попит на капітал. Зниження тарифів і торгових витрат на капітальне обладнання могло б зменшити ціну інвестиційних товарів, а створення більш ефективного фінансового сектора скоротило б розходи по позиках. Але, як справедливо вказують автори цих досліджень [8, с.37-38], емпіричних даних про вплив регіональних інтеграційних угод на інвестиції майже

немає, оскільки більшість таких угод створено недавно, і відповідних даних просто не існує. Існуючі дані свідчать про помірний позитивний ефект, але не доведено, що він трансформується в економічне зростання. Це можна пояснити тим, що додаткові інвестиції залучаються в неефективні сектори економіки, або використовуються на цілі, безпосередньо не пов'язані з розвитком економіки.

Залучення інвестицій залежить в першу чергу від політичного клімату, макроекономічної політики, чітко сформульованих прав власності, ефективно працюючих фінансового і банківського секторів. Регіональна інтеграція може сприяти збільшенню обсягів інвестицій, якщо вона суттєво підвищує довіру до політики і розширює ринки, але це повинно поєднуватись з відповідним загальнополітичним курсом.

Регіональні інтеграційні угоди впливають на економічне зростання країн-учасниць завдяки підтримці інституціональних реформ. При цьому вигоди отримують менш розвинені країни, оскільки вони мають можливість запозичити досвід і використати новітні знання у побудові сучасної інституціональної структури економіки. В зв'язку з цим можна вирішувати проблему агломерацій. Не дивлячись на те, що економістам давно відомо про тенденцію виробництва зосереджуватись у певних місцях, вони тільки відносно недавно навчилися моделювати цей феномен, і, таким чином, точно визначати, яке поєднання умов необхідне для створення кластера [5, с.302-306]. Виникненню даної теорії передували спроби зрозуміти можливі наслідки розширення та поглиблення ЄС, тому вона може бути застосована і до аналізу регіональних інтеграційних угод. Теорія ще досить молода, її моделі поки що не зовсім реалістичні і не завжди підтверджуються достатньою кількістю емпіричних даних. Але вони дають можливість провести якісний аналіз даних проблем. Створення регіональних інтеграційних угод стимулює створення кластерів завдяки розширенню ринку і більш ефективному використанню зв'язків між фірмами. Регіональні утворення сприяють переміщенню виробництва з однієї країни-члена в іншу, оптимізації потоків ресурсів і їх ефективному використанню на більш широкому економічному просторі.

Для економічної інтеграції важливим чинником виступає внутрішня нормативно-правова база. Співробітництво в цій сфері може суттєво збільшити вигоди від інтеграції. За допомогою внутрішньої економічної політики можна знизити бар'єри, які існують на внутрішніх ринках, і за рахунок цього отримати більше економічних вигод у порівнянні з тими, що дають торгівельні угоди. Політична інтеграція – міжурядове співробітництво в розробці і здійсненні внутрішньої економічної політики в сфері податків, норм і правил безпеки та гігієни праці, охорони оточуючого середовища, стандартів тощо – може посилити конкуренцію на внутрішніх ринках шляхом скорочення

операційних витрат і допуску на ринки нових постачальників. Співробітництво в сфері внутрішньої політики дає можливість уникати недоліків ринкового механізму і є гарантією того, що торговельні обмеження не будуть знову нав'язані в обхід офіційних домовленостей.

Слід мати на увазі, що торговельна складова регіональних інтеграційних угод забезпечує фінансові засоби для проведення інституційних реформ, а політична – допомагає здійснювати торговельну політику і контролювати її. В зв'язку з цим політична інтеграція, скорочуючи регулятивні витрати, повинна виходити за межі регіональних інтеграційних угод і охоплювати треті країни з тим, щоб забезпечити зростання конкуренції і позитивні ефекти політичної інтеграції в усіх торгових партнерів. Важливу роль в процесах політичної інтеграції повинна відіграти СОТ та інші міжнародні інститути. Наприклад, в межах СОТ можна було б прийняти правила, які б розповсюдили режим найбільшого сприяння на законодавчі ініціативи, пов'язані з політичною інтеграцією.

Література

1. Гелд Д., МакГрю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура./ Пер. з англ. – К.: Фенікс, 2003. – 584с.
2. Киреев А.П. Международная экономика. В.2ч. – М.: Международные отношения, 2005. – Ч.1. – 416с.
3. Майер Дж.М, Олесневич Д. Міжнародне середовище бізнесу. Конкуренція та регулювання у глобальній економіці./Джеральд М Майер, Даніела Олесневич Пер. з англ. – К.: Либідь, 2002. – 703с.
4. Майер Дж. М., Раух Дж. Е. Філіпенко А. Основні проблеми економіки розвитку/ Джеральд М. Майер, Джеймс Е. Раух, Антон Фіпенко. – К.: Либідь, 2003. – 688с.
5. Портер М. Конкуренция. Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2006. – 608.
6. Сиденко В.В. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель: В 2-х томах. – К.: Фенікс, 2008. – Т.1. – 376с.
7. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: теорія. Підручник/ А.С. Філіпенко. – К.: Либідь, 2008. – 408с.
8. Шифф М., Уинтер А. Региональная интеграция и развитие/ Морис Шифф и Л. Алан Уинтер Пер. с англ.; Всемирный банк. – М.: Издательство «Весь Мир», 2005. – 376с.

Abstract

Gornyak O. V.

Institutional factors of regional integration development in modern economic space

The institutional factors of regional integration development, the benefits of regional integration agreements in comparison with the unilateral liberalization of economic relations, qualitative changes in the formation and development of integration groupings are analyzed. The contradictory impact of integration on economic growth in participating countries is revealed. Recommendations on the advantages use and consideration of economic and political integration costs are given.